

СПАДКОЄМНІ ЗВ'ЯЗКИ ШКІЛЬНОГО ТЕАТРУ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО СВІТСЬКОГО МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Шкільний театр Києво-Могилянської академії розглядається як культурна цілісність, саморозвиток якої реалізувався в поступальному русі від етапу зародження (ХVІІ ст.) через канонізацію жанрово-стильових моделей і художньої мови (ХVІІІ ст.) до моменту дестабілізації і деструктуризації (рубеж ХVІІІ—ХІХ ст.). Акцентується увага на фазі дестабілізації, позначеної трансформацією всіх елементів художньої системи шкільного театру, формуванням нової тематики, образності, жанрів, мови, прийомів виконавства і сценографії. Відзначаються спадкоємні зв'язки шкільного театру з новою світською літературою, драматургією, професійним театральним мистецтвом та фольклорною театральною традицією першої половини ХІХ ст.

Починаючи з епохи Відродження, традиція розглядалася як підґрунтя до рішучого кроку в царину нового, невідомого, а в сфері мистецтва — до створення оригінальних, неповторно-індивідуальних творів.

Загальновідомий факт, що в історико-культурному процесі паралельно з новаторськими тенденціями постійно утримуються ті елементи художньої системи, які в результаті відбору набули значення інваріанту. Співіснування потенційних і актуальних форм, різних художніх напрямів і стилів, жанрово-стильових моделей є свідченнями своєрідної "пам'яті культури".

Універсальні характеристики культури — стадіальність, процесуальність, циклічність — реалізуються у зміні трьох фраз: становлення — канонізація — дестабілізація, які в реальному бутті можуть збігатись [1].

Для дослідника особливий інтерес становить фаза дестабілізації, яка часто пов'язана з перехідним етапом у розвитку культури. Як зазначає М. Каган, у перехідному одночасно присутні і минуле і майбутнє [2]. Логіка перехідності виявляє свою сутність у взаємодії двох головних тенденцій: деструктивної (відхід від канону) і сублімуючої (здатність культури моделювати дійсність через готові форми, що історично склалися і відображають типологічні ознаки цієї культури). Перехідний етап характеризується діалогічністю, амбівалентністю, синтетичністю.

Підхід з позиції стадіальності, процесуальності дає можливість розглянути будь-яке куль-

турно-художнє явище: жанр, художній напрямок, національну школу, і, зокрема, форми вітчизняного театрального мистецтва доби кінця ХVІІІ — початку ХІХ ст.

Цей період в історії української художньої культури визначається як перехідний з характерними типологічними рисами. В політичних, соціальних, етнокультурологічних процесах знайшли відбиття тенденції модернізації суспільного і культурного життя, становлення розвинутої інституціональної сфери, виникнення нових форм консолідації політичних, громадських і культурних сил. У культурно-мистецькій сфері провідної ролі набувають тенденції десаκραлізації культури, освіти, мистецтва, становлення відкритої демократичної міської культури, зародження нових форм художнього життя, поширення доцентрових тенденцій в культурі, співіснування різних мікрокультурних цілісностей, жанрово-стильових та етнокультурних моделей.

Характерною ознакою української художньої культури того часу є "театроцентризм". Мистецтво театру в силу притаманних специфічних ознак: синтетичності, рекреативності, демократичності, здатності інтегрувати духовні інтереси різних соціальних станів, яскравій національній визначеності — висувається на передові рубежі культури, відіграє важливу роль у культуротворчих процесах. У театральному мистецтві відбувається формування якісно нового змісту мистецтва, художньої форми, видової і жанрової структури художньої твор-

чості, нового характеру функціонування мистецьких явищ.

Ця історико-культурна ситуація визначила особливості функціонування і розвитку шкільного театру Києво-Могилянської академії наприкінці XVIII — на початку XIX ст. Розглядаючи шкільний театр через призму культурного процесу і, зокрема, стадіальності, можна виділити три фази: становлення (XVII ст.) — канонізація (XVIII ст.) — дестабілізація (рубіж XVIII—XIX ст.). Остання фаза пов'язана з деструктуризацією і трансформацією всіх елементів художньої системи шкільного театру.

Як відомо, шкільний театр розвивався в лоні шкільної релігійної освіти, чим і зумовлюється його провідна морально-дидактична, а також естетична і рекреативна функції. Шкільний театр був досить замкненою системою, орієнтованою на вузьке коло освіченої публіки (високе духовництво, аристократія, викладачі і слуги духовних навчальних закладів). Цьому також сприяла приуроченість вистав до важливих подій і церковних свят.

В XVII—XVIII ст. у шкільному театрі відбувається канонізація барокових форм і жанрів, художньої мови. Кожен з жанрів (містерія, мораліте, міраклі, трагікомедія) був суворо регламентований і мав власну функціонально-семантичну програму.

Канонізація стосувалася також виконавської сфери та сценографії. Характерним є наявність містеріальної сцени як своєрідної моделі середньовічної світобудови, програмування "статичності" художніх образів, роль театральної ефектної пози, розміреної декламації, доповнення сценічного образу деталлю-символом. В естетичній системі бароко символ набуває універсального значення, специфікується в різних виявах. Важливим засобом реакції на ситуацію стає афект. Теорія афекту була викладена в працях відомих українських драматургів Ф. Прокоповича, М. Довгалевського, Г. Кониського.

Під впливом історико-культурної ситуації, секулярних і демократичних тенденцій характер функціонування шкільного театру наприкінці XVIII — на початку XIX ст. зазнає змін. Шкільний театр поступово виходить на широкий культурний простір, пов'язаний зі світським міським середовищем і побутом. Це знайшло відображення в травневих "рекреаціях", демонстраціях публічних вистав, у поширенні традиції "мирковання" слугів, у появі нових "осцилюючих форм", яким є вертеп [3]. Слуги Академії були першими авторами і виконавцями вертепних драм. За висловом І. Франка, вертеп був витіснений з церковної огорожі на міську площу, що відзначилося на його текстах, засобах вико-

навства тощо [4]. Вертеп органічно входить у фольклорний культурний шар, не пориваючи генетичних зв'язків із вченою академічною культурою.

Друга характерна особливість досліджуваного періоду — зміна жанрових канонів, висування на перший план тих жанрів, які раніше були на периферії театрального мистецтва, як наприклад, інтермедія. В шкільних драмах з'являються історичні, соціально-побутові сюжети й образи, фольклорні мотиви, народна мова, які вимагали нових прийомів виконавства і сценографії (п'єси М. Козачинського, Г. Щербацького, І. Некрашевича, С. Стрілецького). Так, першорядного значення в інтермедіях набуває мистецтво гри, імпровізації, створення реального, побутово-достовірного і національного характерного образу. Важливим засобом характеристики персонажу є мова.

Розробка в інтермедіях світської тематики, побутових, соціальних мотивів, використання національного матеріалу зумовили її життєвість. Інтермедія стає тією ланкою, що пов'язала давню літературно-театральну традицію XVII—XVIII ст. з новою українською літературою, драматургією, музично-драматичним театром, з творчістю І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Карпенка-Карого. Це свідчення тісних спадкоємних зв'язків на ґрунті професійної літературно-драматичної і театральної традицій. Світський професійний театр на етапі свого становлення, який хронологічно збігся з фазою дестабілізації шкільного театру, творчо засвоїв художній досвід, сприйняв специфіку художньої гри і сценічної імпровізації, систему образів, естетичні принципи, технологію механізації, освітлення сцени, спецефекти тощо.

Шкільний театр також мав вплив на становлення музично-драматичного мистецтва, адже шкільні драми були по суті музичними драмами. Музика в її різноманітних виявах (інструментальна, сольний і хоровий співи) відіграла важливу роль у драматургії і композиції шкільних вистав. Особливість чергування діалогічних сцен і завершених музичних епізодів стає характерною для початкового етапу становлення української національної опери і музичної комедії зі співом.

Все це свідчить про тісні зв'язки шкільного театру Києво-Могилянської академії з українським професійним театральним та музичним мистецтвом, фольклорною традицією першої половини XIX ст.

На початку XIX ст. фаза дестабілізації завершилася занепадом шкільного театру. Це було зумовлено цілим рядом об'єктивних і суб'єк-

тивних чинників, зокрема, заборонаю ставити шкільні вистави, загальною русифікацією академічних програм, пониженням статусу Києво-Могилянської академії до звичайної духовної семінарії. З іншого боку, розвиток культурного явища, в значній мірі, підпорядкований загальним закономірностям культурного процесу. Шкільний театр рубежу XVIII—XIX ст. вичер-

пав закладені в ньому потенції, поступився місцем новим театральним формам. Проте це не виключає факту повернення, своєрідного ренесансу давньої літературно-театральної традиції, барокової естетики символіки, що спостерігається в музичному театрі XX ст. Однак, макрокцикл бароко — XX ст. — це проблема, яка потребує окремого фундаментального дослідження.

1. *Иванова И., Мизитова А.* Опера и миф в музыкальном театре И. Стравинского: Монография.— Х., 1992.— 135 с.
2. *Каган М.* К проблеме переходного типа культуры // Античная культура и современная наука.— М., 1985.— С. 317—320.

3. *Софронова Л.* Старинный украинский театр.— М.: РОССПЭН, 1996,— 352 с.
4. *История української музики.* В 6 т. Т. 1: Від найдавніших часів до сер. XIX ст.— К: Наук, думка, 1989.— 446 с.

Rubakha O.

HEREDITARY BONDS SCHOOL THEATRE WITH UKRAINIAN SECULAR PROFESSIONAL THEATRE IN THE END OF THE XVIII — IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY

School theatre examines as cultural whole, which develops from period of formation across period of canonization genres and artistic language to the moment of the destabilization and the destructurization. The accent is put on the period of the destabilization, which characterize transformation all elements of artistic system of the school theatre, formation new terms, shapes, genres, language, methods of acting and staging. There were marked the hereditary bonds of school theatre with new Ukrainian secular literature, drama, professional theatrical art and folk-lore theatrical tradition of the first half XIX century.